

תרצה יהודה – מפקחת הוראת עברית

הרב יעקב אלבירט – מפקח כולל

פרשת "ויחי"

"וַיִּקְרָאוּ בְּסֵפֶר וַיְבִינּוּ בַּמִּקְרָא"

מדרייקים ומדקדקים בפרשת-השבוע

פעלים ושורשים

שורש גד"ד

גָּד גְּדוּד יְגוּדְנוּ וְהוּא יִגְד עֶקֶב (מט, יט)

רש"י: ג' גדוד יגודנו – כולם לשון 'גדוד' הם, וכך חזרו מנחם (מחברת: 'גד').

ואם תאמר: אין 'גדוד' בלא שני דלתי"ן?

'גדוד' שם דבר – כריך שני דלתי"ן, שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה, ואין יסודה בלא שתי אותיות;

וכן יאמר "ככפור לנוד" (משלי כו, ב) – מגזרת "שבעתי נדודים" (איוב ז, ד); "ואם נפל שדוד" (שופטים ה, כז) – מגזרת "ישוד כהרים" (תהלים נא, ו); אף 'גדוד' ו'יגודנו' – מגזרה אחת הן.

וכשהוא מדבר בלשון 'יפעל', אינו כפול, כמו: יגוד, ישוד, יגוד, ירוס;

וכשהוא בלשון 'מתפעל' או 'מפעיל' אחרים – הוא כפול, כמו: יתגודדו, יתרומם, יתבולל, יתעודד.

ובלשון מפעיל: "יתוס ואלמנה יעודד" (תהלים קמו, ט), "לשובב יעקב אליו" (ישעיהו מט, ה), "משובב נתיבות" (ישעיהו נח, יב).

'יגודנו' האמור כאן אינו לשון שיפעילוהו אחרים, אלא כמו: יגוד הימנו, כמו "בני ילאוני" (ירמיהו י, כ) – ילאו ממני.

סיכום דברי רש"י:

שם העצם יגדודי = "קס לזר" - צריך שני דלתי"ן (כפול).
בנין יפעלי = "בלשון יפעל" - אינו כפול.
בנין יהתפעלי ויהפעילי = "בלשון מתפעל' או מפעיל' אחרים" - הוא כפול.

ובשפת הדקדוק:

בבנין קל - השורש נוטה כמו גזרת ע"ו - יגוד, ינוד כמו יקום, אולם בעבר הניקוד הוא פתח ולא קמץ: טב.
בבניינים התפעל ופעל - הנטייה היא כמו גזרת הכפולים: מתגודד, מסובב.

רבו - בנין פעל

וימררהו ורבו וישטמהו בפעלי חצים (מט, כג)

רש"י: ורבו - נעשו לו אחיו הנשי ריב. כלומר נהיו יריבים עמו.

ואין הלשון הזה לשון פעלו, ואז נפרש אחיו צלו ריב עם יוסף
שאם זו היה לו לנקד "ורבו" בקמץ ולא בחולם כמו "המה מי מריבה אשר רבו וגו'".
ואף אם לשון רבית חמים הוא, ואז נפרש אחיו ירו צליו חיצים כך היה לו לנקד,
בקמץ ולא בחולם.

אלא אינו אלא לשון פועלו כלאמר, הריב נעשה. כמו שמו שמים' (ירמיהו ב, יב),
שהוא לשון הושמו; וכן רומנו מעט' (איוב כד, כד), שהוא לשון הורמו. אלא שלשון הורמו
והושמו על ידי אחרים מבנין הופעל, ולשון שמו, רמו, רבו מבנין פעל מאלוהים
הוא - משוממים את עצמם, נהרוממו מעצמם, נעשו הנשי ריב, וכן דמו יסבי אי (ישעיהו כג,
ב), כמו נדמו. וכן פרגם הנקלום - ונקמוהי'.

רש"י מסביר ש - רבו הוא בבנין פעל.
משמעות הפסוק שהאחים עשו עצמם ליריבים ליוסף.
חשוב לציין שהמשמעות של בנין פעל היא תמיד סבילה.

שורש בר"כ

וַיְבָרֶךְ אֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כָּבְרָכְתוּ בְּרֶךְ אֹתָם (מט, כח)

פעלים: וַיְבָרֶךְ, בָּרַךְ, וְאַבְרָכֶם, יְבָרַךְ, בְּרַכְנִי.

שם עצם בנפרד: בְּרָכָה

שם העצם בנטייה: בְּרַכְתִּי, כָּבְרָכְתוּ.

בנטייה הטעם מתרחק ולכן הקמץ נחטף לשווא נע. כדי שלא יהיו שני שוואים נעים, ההברה הראשונה תנוקד בתנועה קצרה והשווא שאחריה נקרא 'שווא מרחף', כיוון שמקורו בתנועה. אחרי שווא מרחף לא יבוא דגש באותיות בג"ד כפ"ת, לכן המילה בנטייה היא בְּרַכְתִּי, ללא דגש באות כי.

בצורת הנסמך של בְּרָכָה ביחיד יש דגש בכ"ף – בְּרַכַּת, אך בהמשך הנטייה לא יבוא דגש: בְּרַכְתִּי, בְּרַכְתֶּךָ.

מילה בפרשה

פְּלַלְתִּי – שורש פל"ל, גזרת הכפולים, בנין פִּעַל.

וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֵה פָּנַיִךְ לֹא פְּלַלְתִּי וְהִנֵּה הִרְאָה אֹתִי

אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ: (מח, יא)

רש"י: לא פללתי – לא מלחני לזי לחקור מחשבה שאראה פניך עוד. 'פלילה' – לשון מחשבה, כמו "הביא עילה עשו פלילה" (ישעיהו טז, ג).

❖ לפירושו: פְּלַלְתִּי = חשבתי.

רשב"ם: לא פיללתי – לא דנתי בלבי; כל 'פילולי' – לשון 'דין', וכן 'ויעמוד פנחס ויפלל' (תהלים קו, ל) – עשה נקמה, כדכתיב "ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו" וגוי' (במדבר כה, ז); לשון 'נקמת דין'.

ראב"ע: וטעם פללתי – לא דנתי בלבי, מגזרת "פלילים" (שמות כא, כב).

❖ **לפירושים: פִּלְלֵתִי = דנתי.**

רד"ק: ... ויש מפרשים: פללתי – ענין תפילה, כי לתפלת שווא הייתי חושב זאת התפלה, כי באמת הייתי חושב שאתה מת.

חזקוני: לא פללתי – לשון תפילה, כמו "ויעמוד פנחס ויפלל" (תהלים קו, ל), לא התפללתי לראות פניך, שהרי אמרתי 'טרוף טרוף יוסף'.

❖ **לפירושים: פִּלְלֵתִי = התפללתי.**

רש"י הירש: לא פללתי – "פלל" קרוב ל"בלל": להכניס גורם זר לתוך חומר ולערבבם יחד היטב עד שהכל ייעשה לחומר אחד (להבדיל מ"ערב").

וכ"בלל" במובן המוחשי, כך "פלל" במובן הרוחני. "פלל" פירושו: להכניס גורם רוחני אל תוך מחשבות או מצבים, ליצוק בהם רעיון, אמת, עיקרון וכוי, ובכך לחבר ולאחד אותם.

מכאן "פלל", תפקיד השופט, המכניס צדק בתוך הדברים, ובכך הופך ריב ומחלוקת לאחדות [עיינן פירוש לעיל יא, ז]. ובהמשך דבריו רעיון נפלא על תפילה.

❖ **לפירושו: פִּלְלֵתִי = ערבבתי.**

יִרְדָּ

וְיִרְכָּתוּ עַל-צִידוֹן (מט, יג)

רש"י: וירכתו על צידון – סוף גבולו יהא סמוך לצידון. ירכתו – סופו, כמו "ולירכתי המסכן" (שמות כו, כב).

יִרְכָּהּ, לִיִּרְכָּתִים, וְעַד-יִרְכָּבִים – במשמעות של צד, פאה, קצה.

כל המילים הללו גזורות מהמילה 'יִרְדָּ' בנפרד ו – 'יִרְדָּ' בסמיכות.

משפּתִים

רַבֵּץ בֵּין הַמְשַׁפְּתִים (מט, יד)

תרגום אונקלוס: אַחְסָנְתִּיהָ בֵּין תַּחֲוּמֵיהָ.

רש"י: רובץ בין המשפּתִים – כחמור המהלך ציוס וזלילה ואין לו לינה צבית, וכשהוא רובץ לנות, רובץ לו בין התחומים – בתחומי העיירות שמולך פס חבילות פרקמטיא.

רשב"ם: בין המשפּתִים – תחומי העיר.

❖ לפירושם: משפת = תחום.

ראב"ע: בין המשפּתִים – בין המערכות; ויתכן להיותו מגזרת "ה' תשפת שלום לנו" (ישעיהו כו, יב).

רד"ק: והמשפּתִים – הם המשואות שנושא; ואמר בלשון שנים, 'משפּתִים', כי שופתים ועורכים עליו שני משואות, אחד מימין ואחד משמאל.

ספורנו: רבץ בין המשפּתִים – כשהוא חונה רובץ בין שתי החבילות הנתונות למשא על שני צדיו, על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים, שלא תמושנה עד שישלים הפועל בהן את כוונתו.

❖ לפירושם: משפת = עריכה (ובחמור הוא עריכת המשא).

הכתב והקבלה: ... והנה בדרז"ל מצוי הרבה לשון מקום השפיתתה שימת קדרה על האש, וכן הוא בלשון מקרא 'שפות הסיר שפות', ובבנין הבית ביחזקאל אמר 'והשפּתִים טפה אחד' – מקום בישול הזבחים. ... כן יששכר עצל רובץ תמיד בין מקום שפיתת קדרות להתחמם.

רש"י הירש: המשפּתִים – מקום שבו מסודרים כלי הבית בשתי שורות.

❖ לפירושם: משפת = מקום הנחת הסיר (על הכיריים או בבית).

פחז

פַּחֲזוּ כַּמִּים אֶל-תּוֹתָר (מט, ט)

רש"י: שם דָּבָר הוּא = *מזמ*, לְפִיכָה טַעְמוֹ לְמַעַל הַ *מזמ* וְכֹל נִקּוּד פֶּתַח,
וְאֵלּוּ הָיָה לְשׁוֹן עֶבֶר וְאֵלּוּ הָיָה נִקּוּד חֲלָיו קָמַץ וְחֲלָיו פֶּתַח וְטַעְמוֹ
לְמַטָּה = *מזמ*.

המילה פֶּתַח היא צורה יסגולית ולכן מוטעמת מלעיל.

ביקוד המילה הוא יפתח-פתחי ולא יסגול-סגולי כי יש כאן הנמכת תנועה בהשפעת האות הגרונית ח'.

יקהת = אסיפה

וְלוֹ יְקָהֶת עַמִּים (מט, ז)

רש"י: חֲסִפַּת הָעַמִּים, שֶׁהִיוּ"ד עָקַר הֵיחָד צִיָּסוֹד *את ער*, כְּמוֹ יִפְעֹתָהּ (יחזקאל כה, יז).
וּפְעָמִים שְׁנוּפְלֶת מְמַנּוּ, וְכַמָּה אֲוֵתִיּוֹת מְשַׁמְּשׁוֹת בְּלִשׁוֹן זֶה, וְהֵם נִקְרָאִים עָקַר נוֹפֵל *אתיות*
ער שנופלות מננו; וכתמה אותיות משמשות בלשון זה, והם נקראים עקר נופל אתיות

כְּגוֹן נו"ן שֶׁל נוֹגֵף וְשֶׁל נוֹשֵׂף, וְאֵל"ף שֶׁבְּאֲחֻתָּי בְּאֲזַנֵּיכֶם (איוב יג, יז), וְשֶׁבְּאֲבָחַת חֶרֶב (יחזקאל כא, כ), וְאֲסוּף שָׁמֶן (מלכים ב, ד, ז),

אֲף זֶה יְקָהֶת עַמִּים – חֲסִפַּת הָעַמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר 'אֵלּוּ גוֹיִם יִדְרָשׁוּ' (ישעיהו יא, ז).

יְקָהֶת – 'שם' במשקל 'קטלה' כמו 'יפעה' 'בקעה'.

ומדוע הדגש? כותב ימנחת ש"י: יְקָהֶת – דגש הקו"ף לתפארת.

סותו – מסוה

וּבְדַם-עֲנָבִים סוֹתוֹ (מט, יא)

רש"י: סוֹתוֹ – לְשׁוֹן מִין בְּגַד הוּא, וְאִין לוֹ דְמִיוֹן בְּמִקְרָא.

מנחם בספרו 'מחברתי וראב"ע בספרו "שפת-יתר" מקשרים את 'סותו' עם 'מסוה'
– "וְהָשִׁיב מֹשֶׁה אֶת הַמְּסוּהָ עַל פְּנֵיו" (שמות לד, לה).

מילת יחס

חזרה על מילת היחס ברשימה של שמות

אחת השאלות המעסיקה עורכי לשון וכותבים היא אם חובה לחזור על מילת היחס לפני כל שם ושם ברשימה של שמות.

בתנ"ך ובלשון חז"ל מילת היחס באה בדרך כלל לפני כל אחד מן השמות:
כְּאַפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה, בְּחַרְבֵי וּבְקִשְׁתָּי, יִתֵּר שְׂאֵת וַיִּתֵּר עָז.

אף שהחזרה על מילת היחס היא השלטת במקורות מבחינה מספרית, אי אפשר להתעלם מן החריגים הרבים, למשל בפרשתנו: **כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוּ-לִי.**

וכן מצאנו בתהילים מזמור ק"נ: **בְּיַבֵּל וְכַנּוֹר בְּתֶף וּמְחֹל בְּמַנִּים וְעַגְב.**

יש הסוברים כי במקומות מסוג זה אין חוזרים על מילת היחס בשל הקשר ההדוק שבין השמות ותפיסתם כמושג אחד. אולם נוכל למצוא מקומות בהם יש חזרה על מילת היחס גם בשמות בהם יש קשר הדוק, ולעיתים נמצא את שתי הגרסאות.

למשל: **כְּאַרְיֵה וְכַלְבֵּיא, אֶת-אַבְרָהָם וְאֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, לְאֹרִים וְתוֹמִים (נחמיה ז, טה)**
כנגד **לְאֹרִים וְלְתַמִּים (עזרא ב, סג).**

ניקוד אות יחס לפני חטף

בדרך כלל אות היחס תנוקד בתנועת החטף וכך יש להקפיד לקרוא:

וְאַפִּיצֶם לְאַחֲזֵת-קָבָר חֶסֶד וְאַמֶּת וְאַנִּי וְאַבְרָכֶם

סמיכות

וּלְבֶן-שְׁנַיִם מִחֻלָּב (מט, יב)

אבן-עזרא: ולבן שינים – שם התאר. ונקראו השיניים על מערכת שיניים, בעבור היותם שתי מערכות.

אבן-עזרא מסביר את צורת הרבים של הזוגי. לדבריו כיוון שיש כאן שתי מערכות, צורת הרבים היא על דרך הזוגי.

יש כאן צירוף הסמיכות ולכן הניקוד משתנה מ **לָבֵן** ל - **לְבָן**.

שם ותואר: בדרך כלל השם מופיע לפני התואר. בפסוקנו התואר מופיע לפני השם, וכן בצירופים: יפה תואר, טוב רואי, גבה קומה.

טעמי המקרא בשירות התחביר

בְּקֶהְלִם אֶל-תַּחַד כְּבֹדִי (מט, ו)

רש"י: אל תחד כבודי - 'כבוד' לשון זכר הוא, ועל כרחק אתה כריך לפרשו כמדבר אל הכבוד ואומר: אתה כבודי, אל תתיחד עמהם! כמו "לא תחד אתם בקבורה" (ישעיהו יד, כ).

הסבר דבריו: המילה 'כְּבֹדִי' איננה נושא המשפט אלא פנייה. אילו היתה הנושא, הפועל היה צריך להיות **יַחַד**.

בְּנוֹת צַעֲדָה עָלֵי-שׁוֹר (מט, כב)

רש"י: בנות צעדה עלי שור - בנות מלכים היו לעדות על החומה להסתכל ביופיו. בנות - הרצה, צעדה - כל אחת, במקום שתוכל לראותו משם.

הסבר דבריו: רש"י מסביר מדוע המילה "בנות" היא ברבים ואילו המילה "צעדה" ביחיד. לדבריו, היו בנות רבות וכל אחת צעדה כדי שתוכל לראותו.

על המילה **בְּנוֹת** יש יזקף גדולי שהוא יטעם מפרידי, כלומר, יש פסיק אחרי המילה, לכן יש לקרוא: "בנות, צעדה עלי שור".

גיבים וביטויים

רִבֵּץ בֵּין הַמְּשַׁפְּתִים (מט, יד)

רִבֵּץ בֵּין הַמְּשַׁפְּתִים - במליצה: ישב בחיבוק ידיים, נמנע מלקחת חלק בעניין.

בֵּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֵּן פֶּרֶת עֲלֵי-עֵין (מט, כב)

בֵּן פֶּרֶת יוֹסֵף – הביטוי "בן פורת יוסף" משמש היום כסגולה נגד עין רעה, והוא נאמר לעיתים במקום להזכיר את שמו של אדם שרוצים לשבח, כדי להגן עליו מפני "עין הרע".

הברכה "בֵּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֵּן פֶּרֶת עֲלֵי עֵין" מבטיחה שלא ישלוט עין הרע בזרעו של יוסף.

וּלְבֵן-שָׁנַיִם מִחֶלֶב (מט, יב)

מלבין שיניים לחברו – מראה לחברו פנים שוחקות, מסביר ומאיר פנים לזולת.

להארות, הערות
והצטרפות לרשימת התפוצה:
byad-halashon@gmail.com

עיון בעלונים קודמים:
http://cms.education.gov.il/Education/CMS/Units/ChinuchMukar/PikuahPedagogi/HebChar/parashat_week.htm